

לשון הטוב

חז"ל לא חסכו גינויים מלשון הרע, החטא שהם ראו בו את הגורם לצרעת, והעמידו אותו בראש סולם העוונות. אולם ישנו עיקרון מטא-הלכתי הקובע: "מכלל לאו אתה שומע הן";¹ מן השלילה אפשר להסיק בדבר החיוב. לדוגמה, מחומרתו של איסור חילול השם אפשר ללמוד על חשיבותו של היפוכו, קידוש השם.

ואם כך, מתבקש שלצד החטא החמור של לשון הרע יהיה מושג שהוא היפוכו החיובי, אולי "לשון הטוב", שיהיה יותר מסתם שלילה שלו. הדרך להימנע מלשון הרע היא לשתוק, ואכן חז"ל הפליגו בשבחה של השתיקה.² אך האם די בשתיקה? השתיקה מצילה אותנו מאמירת לשון הרע, אך אינה משיגה שום דבר חיובי. מה אם כן יכול להיות לשון הטוב?

המועמד שלי להיות "לשון הטוב" הוא בעיניי אחת המשימות החשובות ביותר המוטלות על מנהיגים, על הורים, ואפילו על חברים: המחמאה הממוקדת. דנו בה השנה בשיחתנו לפרשת וישב, שבה עיינו בדוגמה הקלאסית של חז"ל לשבח; היא נמצאת בפרקי אבות. רבן יוחנן בן זכאי מספר שם בשבחי חמישה מתלמידיו האהובים:

רבי אליעזר בן הרקנוס, בור סוד שאינו מאבד טפה. רבי יהושע בן חנניה, אשרי יולדתו. רבי יוסי הכהן, חסיד. רבי

שמעון בן נתנאל, ירא חטא. ורבי אלעזר בן ערך, כמעין המתגבר (אבות ב, י-יא).

לכל רב יש תלמידים. הצו "והעמידו תלמידים הרבה"³ הוא אחת מאמרות חז"ל הקדומות ביותר שתועדו. המשנה מבקשת ללמדנו כאן דבר אחר: כיצד מעמידים תלמידים. להעמיד חסידים לא קשה; מורה טוב עשוי בהחלט לגלות עם הזמן שצמח לו קהל חסידים גדול, תלמידים נאמנים ונטולי חוש ביקורת. אבל איך מעודדים את החסידים הללו לפתח אינטלקט יצירתי משל עצמם? קל להכשיר חסידים; קשה הרבה יותר להכשיר מנהיגים.

רבן יוחנן בן זכאי היה מורה דגול, מפני שחמישה מתלמידיו נעשו ענקים בזכות עצמם. המשנה מספרת לנו כיצד עשה זאת: במתן תשבחות ממוקדות. הוא הראה לכל אחד מתלמידיו היכן נמצאות נקודות החוזק הייחודיות לו. אליעזר בן הורקנוס, "בור סוד שאינו מאבד טיפה", חונן בזיכרון עילאי – כישרון רב ערך בתקופה שבה כתבי היד היו נדירים, והתורה שבעל פה טרם הועלתה על הכתב. שמעון בן נתנאל, "ירא חטא", אולי לא התברך בברק אינטלקטואלי כשל חבריו, אך יראת השמים שלו שימשה תזכורת מתמדת לחבריו שהם אינם רק מלומדים, אלא גם אנשי קודש הממלאים משימה מקודשת. אלעזר בן ערך, "כמעין המתגבר", היה בעל מוח יצירתי שהנביע בלי הרף פירושים חדשים לכתובים עתיקים.

גיליתי את כוחו משנה-המציאות של השבח הממוקד בזכות אחת מהאנשים המרשימים ביותר שפגשתי מימי, לנה רס"טין המנוחה. לנה הייתה קלינאית תקשורת שהתמחתה בילדים הסובלים מגמגום. התוודעתי אליה במסגרת סדרת טלוויזיה תיעודית שהכנתי לבי-בי-סי על מצב המשפחה בבריטניה. לנה האמינה שאת הילדים הצעירים שהיא טיפלה בהם – בני חמש שנים במוצע – יש להבין בתוך

הקשר המשפחתי שלהם. משפחות נוטות לפתח שיווי משקל. אם ילד מגמגם, כל בני המשפחה מסתגלים לכך. לכן, אם הילד מאבד את הגמגום, צריך לאזן מחדש את כל מערכות היחסים במשפחה. לא רק הילד צריך להשתנות; כל המשפחה צריכה.

הנטייה הטבעית שלנו היא בדרך כלל להתנגד לשינוי. אנחנו נכנסים לתוך תבניות התנהגות ועוטים אותן עד שהן נעשות נוחות כמו כורסה בלוייה שהתעצבה במידות גופנו או זוג נעליים אהוב ובעל ותק. איך יוצרים בתוך המשפחה אווירה המעודדת שינוי ונוטלת ממנו את עוקץ האיום? התשובה שלנה גילתה היא: עליכם לשפח. היא הורתה למשפחות שעבדה איתן שבכל יום כל אחד "יתפוס" כל אחד מבני המשפחה האחרים עושה משהו טוב, ויגיד לו את זה; יגיד בנועם, ובהכרת תודה, ותוך פירוט המעשה הטוב.

לנה לא הלאה את המשפחות בהסברים מעמיקים, אבל כשצפיתי בה בפעולה התחלתי להבין את מה שעשתה. היא יצרה בתוך כל בית אווירה של אכפתיות הדדית ושל חיזוק חיובי מתמשך. היא כיוונה את ההורים לעצב סביבה של כבוד עצמי ושל ביטחון עצמי, לא רק אצל הילד המגמגם אלא אצל כל אחד ואחת מבני המשפחה – כדי שהאווירה הכללית בבית תנסוך בילד ביטחון בכוחו להשתנות, ובבני משפחתו תנסוך רצון לעזור לו בכך.

ואז עלה בדעתי שלנה גילתה פתרון לא רק לגמגום, אלא לדינמיקה של קבוצות בכלל. האינטואיציה שלי זכתה לאישור מידי מפתיע. בתוך צוות הטלוויזיה שעבדתי איתו התגלעו באותם ימים מתחים. בכמה משלבי ההפקה חלו תקלות, ואנשי הצוות האשימו זה את זה. אולם לאחר שצילמנו את לנה מסבירה להורים איך לשבח ולקבל שבחים החלו גם הם לשבח איש את רעהו. האווירה השתנתה מיד. ימי הצילום הבאים חזרו להיות חוויה

מהנה. השבח נותן לאנשים את הביטחון העצמי הדרוש כדי להיפטר מהיבטים שליליים של אופיים ולמצות את מלוא הפוטנציאל שלהם.

בתשבות יש גם מסר רוחני עמוק. נהוג לחשוב שעניינה של הדת הוא אמונה באלוהים. אולם האמונה באלוהים אמורה להוביל אותנו לאמונה בבני אדם; שכן צלם אלוהים נמצא בכל אדם, ואנו צריכים ללמוד להבחין בו. כשהבנתי זאת, הבנתי מחדש את הביטוי החוזר בפרק א' בספר בראשית, "וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב". הוא בא ללמדנו לראות את הטוב באנשים ובאירועים, ועל ידי כך לעזור לחזק אותו. הבנתי גם מדוע ה' העניש את משה בהכותו את ידו בצרעת על כך שאמר על בני ישראל "וְהֵן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי" (שמות ד, א). משה למד שיעור בסיסי במנהיגות: אין זה חשוב אם הם מאמינים בכך או לא. מה שחשוב הוא שאתה מאמין בהם.

מאישה חכמה אחרת למדתי שיעור חשוב נוסף על חשיבותן של תשבות. הפסיכולוגית קרול דוֹק מאוניברסיטת סטנפורד טוענת בספרה 'כוחה של נחישות' כי יש הבדל מכריע בין אנשים המאמינים שהכישורים שלהם מולדים וקבועים מראש, אחת ולתמיד ("תבנית חשיבה מקובעת"), לבין אלה הסבורים שאנו רוכשים את כישורינו עם הזמן במאמץ, בהתמדה ובאימון ("תבנית חשיבה מתפתחת"). הראשונים נוטים להתרחק מסיכונים, שכן הם חוששים מכישלון שיוכיח שהם אינם מוצלחים כפי שכולם חושבים. האחרונים נוטלים סיכונים, כי הם רואים את הכישלון כחוויה מלמדת ומצמיחה. מכאן נובע שיש שבח טוב ושבח רע. אין לשבח תלמידים וילדים במונחים מוחלטים, "אתה מחונן, את מבריקה, אתה כוכב". זה שבח רע. הנכון הוא לשבח את המאמץ: "השתדלת מאוד, עשית את המיטב ורואים שהשתפרת!". יש לעודד תבנית חשיבה מתפתחת, לא מקובעת.

הדבר אולי מסביר את גורלם העגום של שניים מאותם תלמידים מצטיינים של רבן יוחנן בן זכאי. אלה הם אותם שניים שעל פי המשנה הבאה אחרי זו שציטטנו לעיל, רבן יוחנן אף ראה דווקא בהם את האריות שבחבורה:

הוא היה אומר, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ואליעזר בן הרקנוס בכף שניה, מכריע את כולם. אבא שאול אומר משמו, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הרקנוס אף עמהם, ורבי אלעזר בן ערך בכף שניה – מכריע את כולם (אבות ב, יב).

אלא שאחריתם של שני החכמים הללו הייתה, לצערנו, רעה. רבי אליעזר בן הרקנוס הוחרם בידי עמיתיו שכן לא קיבל את דעת הרוב במחלוקת הלכתית.⁵ רבי אלעזר בן ערך נפרד מעמיתיו; לאחר חורבן ירושלים, כשהללו הלכו לשיבה ביבנה, פנה לאמאוס, מקום מגורים נעים אך צחיח מבחינה תורנית. סופו ששכח את תלמודו, והיה לצל חיזור של עצמו הישן.⁶ מי יודע, אולי בכך ששיבח את שני המוכשרים בתלמידיו על תכונות מולדות ולא על כך שהתאמצו, עודדם רבן יוחנן שלא במתכוון לפתח תבנית חשיבה מקובעת במקום להתקרב אל חבריהם ולהישאר פתוחים לצמיחה אינטלקטואלית.

התשבחות ואופן אמירתן הם רכיב יסוד במנהיגות מכל סוג. כשאנו מזהים את הטוב באנשים ואומרים להם את זה, אנו עוזרים לפוטנציאל שלהם להתממש. מתן שבח על מאמצים, ולא על כישרונות מולדים, מעודד צמיחה, ועל כך היה הלל אומר "דלא מוסיף – יסיף",⁷ כלומר מי שאינו מוסיף דעת, הידע שכבר יש לו יסוף ויאבד ממנו. שבחים מהסוג הנכון יכולים לשנות את חייהם של אנשים לטובה. זה כוחו של לשון הטוב. לשון הרע מנמיך אותנו; לשון הטוב יכול לרומם אותנו לגבהים נישאים. או כפי שכתב ו"ה

אודן באחד משיריו היפהפיים, "את האיש הקפשי שחיייו הם לו פלא / למדו נא כיצד להלל את כל אלה".⁸

שאלות לשולחן השבת:

- מה הבעיה במתן שבחים על כישורים מולדים?
- אילו דברי שבח יכול היה רבן יוחנן לתת לתלמידיו כדי לטפח אצלם תבנית חשיבה מתפתחת?
- האם תשבחות ממוקדות ודברי עידוד על מאמצים נוסכים בכם מוטיבציה?

- 1 נדרים יא ע"א.
- 2 ראו למשל משנה אבות א, יז; ג, יג.
- 3 משנה, אבות א, א.
- 4 קרול ס' דווק, כוחה של נחישות, תרגמה ורדה יערי, ירושלים: כתר, 2008.
- 5 בבא מציעא נט ע"ב.
- 6 שבת קמז ע"ב.
- 7 אבות א, יג.
- 8 W. H. Auden, "In Memory of W. B. Yeats" (תרגם צור ארליך).